

1. Економічна стратегія як категорія сучасної економічної науки

Незаперечною позитивною ознакою сучасного етапу суспільного розвитку України є посилення уваги політиків, науковців та пересічних громадян до проблем формування та досягнення стратегічних пріоритетів, розробки стратегій розвитку. Це засвідчує завершення етапу спонтанної суспільної динаміки який був значною мірою хаотичним, знаходився під визначальним впливом різноспрямованих ситуативних чинників зовнішнього і внутрішнього походження. Така еволюція стала можливою насамперед завдяки формуванню (яке триває й надалі) відносно стійких суспільно-політичних та економічних груп і прошарків, зацікавлених у стабільності та прогнозованості економіко-правового середовища як передумови довгострокового планування їх власного розвитку. Паралельно відбулося зміцнення інститутів держави, посилилася її здатність до здійснення послідовної політики, зросла розгалуженість інструментальної бази економічної політики.

На такому сприятливому ґрунті за останнє десятиліття в Україні було розроблено низку стратегічних документів високого рівня. Серед них насамперед варто назвати стратегічну програму «Україна-2010»³ (1999 р.), Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічного і соціального розвитку на 2000-2004 рр.»⁴ (2000 р.), Стратегію подолання бідності⁵ (2001 р.), Державну програму розвитку промисловості на 2003-2011 рр.⁶ (2002 р.), Енергетичну стратегію України на період до 2030 року⁷ (2006 р.), низку проектів стратегічних програм Кабінету міністрів України (зокрема Стратегії розвитку України у період до 2020 року⁸), стратегії розвитку низки регіонів тощо.

Безперечно, найбільш комплексним та ґрунтовним документом у цій сфері є Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції», розроблена у 2004 р. під керівництвом

---

³Державна економічна програма «Україна-2010» // Стратегія економічного розвитку України до 2010 року. - К., 1999.

⁴Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр. Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. - 2000. - №16. - С. 1-16.

⁵Стратегія подолання бідності : Указ Президента України від 15.08.2001 р. № 637/2001 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?god=2001&st=1525>.

⁶Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. № 1174 // Урядовий кур'єр. - 2003. - № 143. - 05.08.2003.

⁷Енергетична стратегія України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 145-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=145%E0-2006-%F0>.

⁸Стратегія розвитку України у період до 2020 року : Проект [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.me.gov.ua/file/link/130099/file/Strat_02_03_09.rar

Уряду України. Стратегією було визначено основні стратегічні пріоритети для України на 2004-2015 рр., серед яких: створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі, забезпечення сталого економічного розвитку, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальна переорієнтація економічної політики⁹. Згідно з Указом Президента України №493/2004 від 28 квітня 2004 р. стратегія «Шляхом європейської інтеграції» мала бути врахована під час розроблення проектів державних, регіональних, галузевих, цільових програм економічного і соціального розвитку.

На жаль, період 2005-2008 рр. позначився в Україні різким зниженням стратегічної активності з боку влади та суб'єктів господарської діяльності. Виникла своєрідна «стратегічна пауза», протягом якої економіка розвивалася за набутою в попередні роки інерцією. Тривалості та глибини цій «паузі» надали радикальні інституційні зрушення, що відбулися наприкінці 2004 р. - першій половині 2005 р., суперечливий та затяжний процес зміни політичних еліт, перерозподілу політико-економічних важелів впливу, а також перманентні загострення політичної ситуації, пов'язані з політичним протистоянням гілок української влади.

Між тим така ситуація лише посилює значущість та критичну важливість розробки та впровадження цілісної економічної стратегії, яка забезпечить здійснення надміру відкладених економічних та соціальних перетворень, що мають привести національну економіку у відповідність до вимог сучасного світового конкурентного середовища, інтеграція України в яке суттєво прискорюється.

Потреба переведення стратегії зі сфери ідеологічних конструктів у безпосередню перетворюючу силу та керівництво до дії спонукає до:

- формування комплексного наукового підходу щодо стратегії як суспільного феномена, складової суспільних відносин, що розвивається за певними внутрішніми законами;
- якнайповнішого введення цього поняття до складу предмету дослідження економічної науки.

1.1. Категоріальний апарат дослідження економічної стратегії в дискурсі економічної теорії

Однією з визначальних ознак пізнавальної та практичної цінності будь-якої з галузей знань є її готовність та спроможність до забезпечення еволюції категоріального апарату наукового дослідження. Невпинна модифікація предмету дослідження, притаманна насамперед суспільним наукам, обумовлює об'єктивну необхідність адекватних змін у методах його пізнання, підштовхує до формування нових узагальнень та висновків щодо закономірностей його існування. У сучасній філософії *категорія* визначається як

---

⁹Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» (Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін.). - К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. - С. 36-45.

«універсальна форма мислення і свідомості, яка відображає загальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку... явищ»¹⁰. Відтак є потреба постійного удосконалення або формування нових наукових категорій, які є «вузловими точками» єдиної мережі пізнання, та мають забезпечувати адекватність цієї мережі еволюції предмету і методу досліджень.

Зважаючи на радикальні зміни тектонічного масштабу, які відбуваються в економіці світу як в цілому, так і на макро- та мікрорівнях економік конкретних країн, економічна теорія, безперечно, знаходиться на «передовому рубежі» еволюції апарату наукового дослідження. Останні десятиріччя засвідчили формування цілої низки нових напрямків економічної теорії, які відбивають принципово нові тенденції у сфері суспільних явищ, або застосування не притаманних економічному «мейнстриму» інструментів та методів дослідження. Відповідно, логічним є діалектичний розвиток категоріального апарату економічної теорії, який відображає таку еволюцію.

Уточнюючи вищенаведене визначення поняття «категорія» для економічної теорії, предметом якої є сукупність відносин і зв'язків між людьми в процесі їх економічної діяльності, доцільно спиратися на запропоноване авторами сучасного підручника «Політична економія» визначення економічної категорії як теоретичного «вираження певних структурних елементів виробничих відносин, економічних явищ, процесів та їх форм»¹¹. Відтак удосконалення категоріального апарату економічної теорії має бути спрямоване на забезпечення якнайповнішого охоплення системи виробничих відносин суспільства у їхній зростаючій різноманітності.

Одним із вагомих напрямів такого удосконалення має, на думку автора, стати створення умов для поглиблення наукового аналізу процесу організації економічної діяльності як на макро-, так і на мікрорівні, яка, зокрема, набуває форми економічної стратегії. Як буде показано далі, **еволюція виробничих відносин в сучасній економіці (що стає очевидним насамперед у перехідних економіках) дає підстави розглядати економічну стратегію як повноцінний елемент виробничих відносин, а відтак - ввести поняття «економічна стратегія» до числа категорій сучасної економічної теорії.**

Поняття стратегії знайшло широке відображення в працях як теоретиків, так і практиків різних наукових сфер. Генетично воно походить з суто військової сфери (у буквальному перекладі з грецької «*стратос*» - військо, «*аго*» - веду) та зазвичай визначається як найважливіша складова військового мистецтва, яка опікується питаннями підготовки, планування і ведення війни, військових кампаній та операцій, які вирішують результат війни¹².

---

¹⁰Філософський словник / За ред. В.І.Шинкарука. - 2 вид., перер. і доп. - К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. - С. 269.

¹¹Політична економія. Навч. посібник / За ред. В.О.Рибалкіна, В.Г.Бодрова. - К.: Акад. видав., 2007. - С. 29.

¹²Словарь иностранных слов. / Под ред. Петрова Ф.Н. и др. - М., Советская энциклопедия, 1964. - С. 616 .

Видатний російський енциклопедист В. Даль також визначав стратегію як «вчення про найкраще розміщення й використання усіх військових сил і засобів»¹³.

Про об'єктивну обумовленість виникнення стратегії як способу організації суспільної поведінки свідчить паралельне поширення його застосування в різних центрах розвитку людської цивілізації: як в Європі, так і на Сході. Зокрема, однією з фундаментальних праць у сфері стратегії досі вважається трактат китайського правителя Сунь-Цзи, складений у IV ст. до нашої ери.

Поняття стратегії здобуло найбільшого поширення та теоретичного осмислення саме в аналізі перебігу військових операцій. В європейській стратегічній військовій науці до вихідних теоретичних джерел прийнято відносити праці «Обґрунтування теорії сучасної війни» французького воєнного аналітика графа Жубера (опубліковано у 1779 р.) та «Про війну» німецького воєнного історика Карла фон Клаузевіца (1832 р.)¹⁴.

За визначенням фон Клаузевіца, *«тактика навчає, як використовувати військові сили в битвах, а стратегія - як використовувати самі битви для досягнення військових цілей»*¹⁵. Головна ідея дослідника полягає в тому, що війна як продовження політики підпорядковується, у кінцевому підсумку, законам не війни, а політики: «ведення війни... є сама політика, яка змінила перо на меч, проте від цього не припинила мислити за своїми власними законами»¹⁶. Відтак, попри переважно «мілітарний» характер трактування стратегії в означений період, дослідники усвідомлювали мультидисциплінарність цього поняття.

Поняття «стратегія» досить часто спрощено розуміється як *план дій*, розрахований на довгостроковий період. Між тим, вже воєнними теоретиками було показано, що його слід розуміти значно ширше. Адже саме значний ступінь *невизначеності* у перебігу військових операцій, пов'язаний із непередбачуваністю дій противника, поставив питання щодо необхідності певного ідеологічного «стрижня», який би скеровував дії військових сил у відповідності з визначеними цілями та намірами. Отже, на відміну від плану як жорсткого переліку обов'язкових до виконання дій, стратегія вже тоді розглядалася ними як *логіка* поведінки, яка може (і повинна) модифікуватися залежно від поведінки супротивної сторони. Зокрема, прусський генерал Г. Мольтке характеризував стратегію як *«еволюцію первинної керівної ідеї у відповідності з обставинами, які постійно змінюються»*¹⁷.

Принагідно зазначимо, що теоретичне осмислення військових стратегій має завдячувати саме другій половині XIX та першій половині XX століт-

---

¹³ *Стратегія* [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc2p/360082>>СТРАТЕГИЯ

¹⁴ *Ожиганов Э.Н.* Стратегический анализ политики: теоретические основания и методы. - М.: Аспект Пресс, 2006. - С. 14.

¹⁵ Цит. за: *Минцберг Г.*, Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс. - СПб., Питер, 2001. - С.38.

¹⁶ *Клаузевиц К.* О войне.- М.: Издательство АСТ, СПб: Terra Fantastica, 2002.- С.15.

¹⁷ Цит. за: *Thompson J.L.* Strategic Management.- Thomson Learning, 2001.- P.36.

тя, коли військові операції набували все більшого розвитку при недостатніх технічних можливостях розвідувальних операцій, що надавало їм значної частки оперативної невизначеності. Нині, коли театри військових дій набувають дедалі більшої прозорості, а потужність засобів винищення досить часто звільняє військових від інструментальних обмежень, стратегія у военній сфері дійсно стає дедалі більш схожою на звичайний план заходів.

Водночас, військовій стратегії притаманна низка характерних ознак, яка радикально суперечить застосуванню деяких з її методологічних постулатів у «цивільній сфері». Головна причина полягає в тому, що військова стратегія орієнтована на отримання *перемоги* над суб'єктами інших стратегій. Або, як відзначає російський науковець Е. Ожиганов, стратегія - це «проекування політичних дій та оволодіння ключовими чинниками політичної ситуації з метою досягнення *панування* (курсив мій - Я.Ж.) в якійсь сфері інтересів»¹⁸. Подібні підходи певною мірою можуть бути прийнятними й щодо низки «цивільних» сфер (наприклад, отримання першості в конкурентному протистоянні), проте в основному стратегія у повсякденному житті спрямована не на протидію свідомо організованому протистоянню, а на оволодіння процесами, які переважно є породженням іманентних закономірностей розвитку об'єкта стратегії. Тому у «цивільній» стратегії замість звичних для військової сфери раптовості, силового вирішення суперечностей, дезінформації тощо пріоритетними стають аспекти максимального врахування закономірностей розвитку системи, формування відносин партнерства, прогнозованості, відкритості.

«Конверсія» терміну «стратегія» відбулася завдяки розвитку менеджменту як науки, яка запозичила цей військовий термін, адаптувавши його до умов і реалій діяльності організацій. Зокрема, американський дослідник у царині менеджменту Дж.Б. Куїнн вважає, що стратегія - це «план, який інтегрує головні цілі організації, її політику та дії у певне узгоджене ціле»¹⁹. При цьому термін «план» в його трактуванні не є ознакою жорсткості дій організації. Ключовим у цьому визначенні є поняття *узгодженості*. На доказ цієї думки Дж.Б. Куїнн звертається також до «конверсованого» терміну «тактика». Тактика, на його думку, - це «короткострокові, адаптивні, активно-інтерактивні дії, які використовуються для досягнення цілей»²⁰.

Відтак саме *адаптивність* є головною критеріальною ознакою та головною функціональною характеристикою тактики. А провідне завдання стратегії визначається в тому, щоб визначити рамки та орієнтири цієї адаптивності, «вибудувати концепцію, достатньо сильну та потенційно гнучку для того, щоб організація досягла поставлених цілей наперекір усім непередбачуваним втручанням зовнішніх сил»²¹.

---

¹⁸ Ожиганов Э.Н. Стратегический анализ политики: теоретические основания и методы. - М.: Аспект Пресс, 2006.- 272 с. - С. 22.

¹⁹ Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс. - СПб., Питер, 2001. - С.23.

²⁰ Там само. - С. 24.

²¹ Там само, С. 31.

Такі формулювання співзвучні також поведінковим трактуванням стратегії. Зокрема, в теорії гри стратегія трактується як «складний план, план, що визначає вибір в будь-якій імовірнісній ситуації»²².

Помітним є те, що в наведених визначеннях значна увага приділяється аспекту забезпечення адекватної реакції організації на втручання з боку зовнішніх сил чи обставин. Відповідно, мета стратегії розглядається як забезпечення *реалізації цілей* організації, *незважаючи* на таке втручання. Це, у свою чергу, потребує якнайповнішого врахування усього комплексу впливів та включення реакції на нього до програми стратегічних дій. Власне, якби такі впливи були повною мірою передбачуваними, це дало б можливість звести стратегію до функціонального плану, тобто безпосередньої послідовності наперед визначених дій. Що й відбувається досить часто при побудові стратегії організацій, які діють в умовах сталого середовища, наприклад - пересічних фірм в розвиненій стабільній ринковій економіці. Аналізуючи питання стратегії підприємства, Г. Мінцберг трактує її саме як «уніфікований, вичерпний, цілісний план... який забезпечує виконання основних завдань підприємства»²³.

«Плановий» підхід застосовує також вітчизняний дослідник С. Єрохін, на думку якого економічна стратегія - це «комплексний план, спрямований на досягнення довготермінової мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дії та рішення»²⁴.

Водночас, вищенаведені підходи до стратегії видаються непродуктивними у випадку, коли організація прагне здійснити певний інноваційний прорив, освоюючи нові ринки, продукти, організаційні чи виробничі технології. В цьому разі невизначеність реакції середовища зростає достатньо для того, щоб унеможливити врахування *a priori* усього спектру можливих дій фірми на ці реакції. Відтак має йтися, насамперед, про визначення загальних підходів, які організація використовує для виконання завдань. Тому, наприклад, Б. Будзан наводить більш «м'яке» визначення, зазначаючи, що стратегія - це «набір правил, якими керуються в ухваленні управлінських рішень, щоб забезпечити здійснення місій і досягнення цілей організацій»²⁵.

Так само російський дослідник В. Соловйов вважає, що стратегія - це «генеральний напрямок руху,.. генеральна лінія поетапного досягнення мети,.. провідний напрямок руху для поетапного досягнення певних цілей»²⁶. Подібне трактування вміщене і в економічному словнику за редакцією С. Мочерного, згідно якого економічна стратегія - це «довго-

---

²²Там само, С.34.

²³Там само.

²⁴Єрохін С.А. Основні засади формування стратегій соціально-економічного розвитку України // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - № 12. - С. 18.

²⁵Будзан Б. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. - К.: «Основи», 2001. - С.71.

²⁶Соловьев В.С. Стратегический менеджмент.- Р-н-Д.: Феникс, 2002. - С. 66-67.

строковий курс економічної політики, який передбачає вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань»²⁷. Втім, і згаданий вже Г. Мінцберг, розвиваючи власне розуміння стратегії, розгортає цю категорію за принципом «п'ять «П»: план, прийом (способи реалізації плану), поведінка, позиція стосовно інших та перспектива (plan, ploy, pattern of behaviour, position in respect to others, perspective)²⁸.

В даному контексті варто акцентувати увагу на обов'язковій наявності у визначеннях певних цільових орієнтирів (місії, цілей, завдань), на досягнення яких має бути орієнтована стратегія. А. Чандлер, зокрема, прямо трактує стратегію як «визначення основних довгострокових цілей та завдань організації, прийняття курсу дій та розміщення ресурсів, необхідне для виконання цих цілей»²⁹. Отже, **цілевстановлення є вихідною точкою формування стратегії**.

Наведені управлінські визначення поняття «стратегія» описують поведінкові мотиви вибору стратегічних завдань та пріоритетів. Вони є продуктивними та важливими для усвідомлення закономірностей стратегічної поведінки суб'єктів, проте мало корисні для економічного аналізу. Поняття «політична стратегія держави», «зовнішньополітична стратегія держави», «економічна стратегія держави» та інші приймаються на рівні організації як готові загальноприйняті категорії. Це призводить до втрати розуміння їх феноменологічної суті як суспільних явищ, внутрішніх закономірностей їх формування та реалізації, об'єктивних системних обмежень, а відтак - до механістичного розуміння стратегії. Внаслідок цього виникають дві однаково загрозливі для перспектив суспільного розвитку крайнощі. З одного боку, постають стратегічні цілі, відірвані від реальних можливостей їх виконання. З іншого - поширюється поточне нерозуміння та несприйняття тих чи інших заходів економічної політики, орієнтованих на довгостроковий результат.

На жаль, не вийшли за рамки управлінських трактувань і фахівці Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та експерти Програми розвитку ООН, які у 2003 р. здійснили спільний дослідницький проект «Стратегічні документи соціально-економічного розвитку».

Хоча в підсумковій аналітичній записці надано одразу три визначення стратегії: «довгострокова узагальнена сукупність взаємозалежних рішень, що визначають пріоритетні напрями розвитку економіки, галузі, регіону тощо»³⁰; «система концептуальних цілей та інструментів для їх досягнення... те, що поєднує тактичні короткострокові дії у систему, яка забезпечує

---

²⁷Економічний словник - довідник. За ред. С.В.Мочерного. - К.: Femina, 1995.- С.88.

²⁸Стратегический менеджмент: Учебник. (Кэмпбелл Д., Стоунхаус Дж., Хьюстон Б.). - М.: ООО «Изд-во «Прометей», 2003. - 336 с. - С. 11.

²⁹Chandler, A. Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise, Cambridge, MA: MIT Press, 1962, p. 13.

³⁰Стратегічні документи соціально-економічного розвитку. Аналітична записка Проекту економічного та соціального розвитку ПРООН. - К.: 2003. - С.5.

високий результат... в цілому за стратегічний період»³¹; «довгостроковий узагальнений план управління обраною сферою або системою»³².

Проблема інтеграції стратегічних намірів та практичних можливостей суб'єкта набула розвитку в дослідженнях фахівців, які працюють у сфері маркетингу, що пояснюється постановкою перед ними конкретних завдань щодо визначення доступних шляхів забезпечення конкурентоспроможності підприємства, тобто оптимізації його відносин із *зовнішнім середовищем*. Адже саме конкуренція відіграє роль зовнішнього «мірила» ефективності прийнятих управлінських рішень, встановлюючи досить жорсткі обмеження на можливості практичного досягнення стратегічних амбіцій. Якщо стратегічні цілі не узгоджені з можливостями організації, не забезпечують існування її у довгостроковій перспективі під впливами навколишнього середовища, - така «стратегія» виявляється позбавленою сенсу, бо, зрештою, заперечує існування власного суб'єкта. Так, класик маркетингу Ф. Котлер розглядає стратегічне планування як «управлінський процес створення і підтримки *стратегічної відповідності між метою і потенційними можливостями*»³³.

Необхідність включення в розробку стратегії потреби врахування реакції її об'єкта як неодмінну умову ефективності її реалізації відзначав ще Сунь-Цзи: на його думку, метою усієї фундаментальної стратегії має стати створення умов для того, аби населення було задоволене, і його бажання підкорятися правителю не могло бути поставлене під сумнів, виникала єдність помислів та устремлень народу та правителя, яка характеризується автором терміном «Шлях»³⁴.

В цьому контексті продуктивною виглядає позиція болгарського дослідника В. Манова, який розглядає стратегію як «генератор можливостей розвитку»³⁵. З позиції дослідника, цільовою функцією стратегії є створення передумов для досягнення певних цілей. А отже, якщо тактичні цілі формуються на підґрунті наявної структури суб'єкта, який їх досягатиме, стратегія має передбачати структурну модифікацію цього суб'єкта. Методологічно важливим у такому підході є те, що автор акцентує увагу на мінливості у стратегічній перспективі структурних ознак (коефіцієнтів або незалежних змінних) моделей, які у короткостроковому періоді вважаються незмінними.

Подібну позицію поділяє й Г. Почепцов, який наголошує на посиленні значущості стратегії в разі, якщо потрібен перехід між різними станами системи, тобто за умов, коли процеси виходять за природні межі системи, а відтак - її можливостей структурувати середовище та діяльність: «стратегія структурує майбутнє, у такий спосіб здійснюючи оптимальний перехід до нього»³⁶.

---

³¹ Там само.

³² Там само, С. 7.

³³ Котлер Ф. Основы маркетинга. - СПб.: АО «Корунс», 1994. - С. 538.

³⁴ Сунь-Цзы. Искусство войны. - М., 1953. - С.8.

³⁵ Манов В. Реформы в постсоциалистическом государстве: опыт Болгарии. - М.: ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. - С. 297.

³⁶ Почепцов Г. Стратегія як мистецтво і особливий вид політики // Політичний менеджмент. - 2004. - № 2. - С. 4-5.

Український дослідник О. Шубін пропонує визначати стратегію як «напрямок діяльності підприємства, заснований на поєднанні ресурсів і компетенції організації, що має на меті одержання конкурентних переваг на ринку»³⁷. Зі свого боку, О. Гончаренко та Є. Лисицин, фахівці у галузі національної безпеки, трактують стратегію як категорію, «що встановлює співвідношення між цілями політики і засобами їхнього досягнення»³⁸. Між тим, і такі визначення є лише кроком у напрямку пізнання закономірностей формування економічних стратегій.

У сфері державного управління термін «стратегія» досить часто використовується на практиці стосовно певного конкретного текстового документу, який, як правило, має авторизацію з боку суб'єкта її реалізації, у випадку державної стратегії - з боку вищих органів влади держави. Так, О. Гончаренко та Є. Лисицин трактують таку стратегію як «конкретний прагматичний документ базового характеру, який визначає базові орієнтири на перспективу, .. окреслює основні контури імплементації життєво важливих інтересів країни»³⁹. Як вже зазначалося вище, практика України, а також практика багатьох інших країн, може надати приклади численних документів подібного роду. З нашої точки зору, їх аналіз є вельми корисним для встановлення закономірностей процесів розробки та прийняття рішень у сфері державного управління. Проте він практично не дає відповіді на фундаментальні питання щодо методології постановки стратегічних цілей та завдань, вибору інструментів їх реалізації в наявній структурі виробничих відносин та економічних процесів. Відтак аналіз стратегій як текстових документів не є предметом розгляду в рамках даного дослідження.

Принципово важливими при визначенні стратегії будь-якого рівня, як видно з вищенаведених визначень, є два головних аспекти: адекватне цілепокладання та коректне визначення можливостей організації. Очевидно, що навіть на рівні сучасного підприємства, яке включене в національну та світову економічну систему складним набором виробничих відносин, не кажучи вже про економіку країни в цілому, встановлення цих аспектів суто в рамках управлінської науки неможливе. Між тим, як наголошує Д. Тис, стратегічні менеджери досить часто ігнорують економістів, оскільки ці дві галузі діяльності мають надто багато розбіжностей щодо вихідних (стартових) припущень. Як стверджує дослідник, «економічний аналіз, який використовує стандартні економічні теорії в усьому розмаїтті існуючих підручників, фактично невідомий у стратегічному менеджменті»⁴⁰. Зосередження стратегічної активності лише в управлінській сфері створює у управлінців

---

³⁷ Шубін О. Стратегічне управління як основна частина системи менеджменту підприємства // Журнал європейської економіки. - № 4. - 2003. - С. 470.

³⁸ Гончаренко О.М., Лисицин Є.М. Методологічні засади розробки нової редакції Концепції Національної безпеки України. - К.: НІСД, 2001. - С. 26.

³⁹ Гончаренко О.М., Лисицин Є.М. Методологічні засади розробки нової редакції Концепції Національної безпеки України. - К.: НІСД, 2001. - С. 26.

⁴⁰ Teece D.J. Economic Analysis and Strategic Management // California Management Review. - 1984. - Vol. 26. - # 3. - P.87.

оманливе відчуття звільненості від об'єктивних обмежень, що загрожує невідповідністю цілей можливостям і неспроможністю побудови стратегічних планів, орієнтованих на тривалу перспективу.

Це обумовлює поступове поширення розуміння необхідності інтеграції управлінських та економічних знань. Так, група американських вчених (Д. Бесанко, Д. Дранове та М. Шенлі) зазначають, що знання економіки дозволяє формувати прозоріші та ефективніші стратегії, оскільки дає можливість встановити взаємозв'язок між стратегічним вибором і отриманим результатом⁴¹. Стратегічні менеджери, володіючи економічними знаннями, змушені приймати багато з чинників як об'єктивно задані, що, безперечно, обмежує простір для управлінського маневру, але суттєво підвищує адекватність управління. Отже, формування категорії «стратегія» в термінах економічної теорії є важливим кроком на шляху до формування ефективної економічної стратегії.

На нашу думку, **наукова дефініція поняття «економічна стратегія» повинна базуватися на визначенні науково обґрунтованого цільового критерію, який слід розглядати як обов'язкову характеристику стратегії.** Цей критерій міг би бути введений нормативним шляхом, проте таке введення містило б високий ризик виникнення невідповідності між стратегічними завданнями та можливостями суб'єкта, про які йшлося вище. Відтак цільовий критерій має встановлюватися як результат дії об'єктивних закономірностей розвитку суб'єкта стратегії. Запропоноване нами введення поняття економічної стратегії до складу предмету дослідження економічної науки має на меті здійснити синтез закономірностей стратегічної поведінки та розвитку суспільно-економічної системи, а отже - сформувати міцне підґрунтя дієвості та ефективності економічних стратегій.

В основу зазначеного синтезу видається за доцільне покласти економічне трактування базової цілі будь-якої організації - суб'єкта стратегії. Такою **ціллю є забезпечення неперервності та цілісності існування організації як системи.** В економічній системі відповідне існування забезпечується шляхом безперервного функціонування організації в системі виробничих відносин, які забезпечують її постійне відтворення. Визнання системної цілісності як базової цілі в жодному разі не заперечує включення до цілей стратегії системної модифікації суб'єкта. Така модифікація, навпаки, є бажаною, коли вона є підґрунтям адаптивності та умовою подальшого відтворення суб'єкта (найяскравішим прикладом описаної модифікуючої стратегії є політика економічної трансформації у постсоціалістичних країнах). І навпаки, системна модифікація неможлива без реалізації цілеспрямованої стратегії, оскільки, змінюючи характер внутрісистемних взаємозв'язків, стратегія не може відбуватися під їхньою саморегуляторною дією.

Узагальнення наведених вище визначень поняття «стратегія» дає нам підстави для формування специфічного визначення поняття «економіч-

---

⁴¹*Besanko D., Dranove D., Shanley M. The Economics of Strategy. - N.Y.: John Wiley & Sons, Inc., 1996.*

на стратегія» з точки зору економічної науки. **Економічна стратегія** - це цілісна система дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, що розрахована на тривалий період часу.

Відповідно, **економічна тактика** - це форма реалізації економічної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу суб'єкта на перебіг конкретних економічних процесів з метою надання їм ознак, визначених завданнями його економічної стратегії.

Як випливає з наведеного визначення, **суб'єктом економічної стратегії** може виступати будь-який суб'єкт, який здатен впливати на процеси власного відтворення: особа, фірма, корпорація, ділове об'єднання, держава, міждержавне економічне об'єднання тощо. Це дозволяє виділити поняття *рівня економічної стратегії*. Для цілей подальшого дослідження пропонується застосовувати диференційовані за суб'єктом поняття «*економічна стратегія держави*» та «*приватні економічні стратегії*» як стратегії суб'єктів господарювання різного рівня.

Темою окремого дослідження мало б стати встановлення конкретної інституційної персоналізації суб'єкта економічної стратегії. Вочевидь, економічна стратегія держави інституціалізується через систему органів державної влади, приватні економічні стратегії - через органи корпоративного (внутріфірмового) управління. Проте зазначені аспекти лежать поза межами предмету дослідження економічної теорії та належать, відповідно, до сфер науки про державне управління та менеджменту. Досягнення завдань, які поставлено в нашому дослідженні, дозволяє, на нашу думку, знехтувати цими організаційно-інституційними аспектами.

Відповідно до визначення головної категорії, основним **об'єктом економічної стратегії** є наявні у розпорядженні суб'єкта або потенційно доступні відтворювальні ресурси, на які він спроможний здійснювати прямий та опосередкований вплив. Включення до вищенаведеного формулювання положення про *потенційну* доступність ресурсів дозволяє врахувати такий специфічний об'єкт стратегії як рішення контрагентів (інших стратегічних суб'єктів такого самого рівня), на які суб'єктом також може здійснюватися відкритий чи прихований вплив. Відтак йдеться про відкритість стратегії як системи дій, її націленість на залучення додаткових відтворювальних ресурсів.

Звертаючись до **економічної стратегії держави**, слід зазначити, що її цілі спрямовані на відтворення не лише (і не стільки) себе самої, а соціально-економічної системи в цілому. Відтак економічна стратегія держави є продуктом суперечливої взаємодії складових, які керуються принципово різними системами цінностей. В той час як економічні суб'єкти виходять з інтересів власного індивідуального відтворення й розвитку, будучи відповідним чином приватні економічні стратегії, держава реалізує інтереси, делеговані їй суспільством загалом через систему демократичного устрою, чи окремими корпоративними групами через інститути легального

і нелегального впливу (від впливу політичних партій та груп за коаліційним принципом - до безпосереднього «проштовхування» рішень через механізми корупції). Зважаючи на те, що навіть найліпша система демократичного устрою не забезпечує повного відображення всього розмаїття інтересів, представлених у суспільстві, стратегія держави обов'язково має певний відбиток корпоративізму. Отже, специфічність суб'єкт-об'єктних відносин і значна роль суб'єкта зумовлюють взаємопов'язані проблеми орієнтирів економічної стратегії держави та структури суб'єкта, що формує і втілює їх у життя. Зазначені розбіжності можуть викликати суперечність між стратегічними напрямками і завданнями, що негативним чином відбивається на дієвості економічної стратегії держави.

Як буде показано в наступному розділі, суттєвою ознакою стратегії є її *цілісність* як в суб'єктному так і в об'єктному вимірах. Чим вищим є рівень складності стратегічного суб'єкта, тим критичнішою є ознака цілісності. Зокрема, **метою державної економічної стратегії** є забезпечення стійкого відтворення та всебічного розвитку соціально-економічної системи. В цьому контексті держава, виступаючи суб'єктом стратегії, розглядається як тотожне цілому суспільству, оскільки власне існування держави як елемента суспільної системи обумовлене стабільністю та гармонійним розвитком останньої. З нашої точки зору, на увагу заслуговує також підхід Ю. Давидова, який пропонує розглядати поняття «стратегічна культура» як «історично вподобаний метод вирішення життєво важливих проблем, які виникають перед конкретним індивідумом, суспільством, країною»⁴². Стратегічна культура формується на підґрунті як власного історичного досвіду, так і знання досвіду інших суб'єктів.

Напрями державної економічної стратегії мають забезпечувати адекватне середовище координації розвитку складових соціально-економічної системи, створювати механізми реалізації стратегічної мети та забезпечувати підтримку пропорцій суспільного відтворення, формуючись відповідно до складових останнього. Реалізація економічної стратегії тісно корелює з політичною, соціальною, гуманітарною та іншими стратегіями держави, які складають загальну стратегію суспільного розвитку. Йдеться також про встановлення коректного співвідношення між стратегіями суб'єктів різних рівнів.

Завдання державної економічної стратегії визначаються особливостями соціально-економічної системи і являють собою гнучкий набір довгострокових цілей економічної політики, прийнятних для економічних суб'єктів різного рівня. В сучасній ринковій економіці до таких цілей належать забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання, високої зайнятості, ефективної структури виробничого потенціалу та аллокації ресурсів, справедливого розподілу доходів і майна, стабільності грошової системи, зовнішньоекономічної рівноваги, економіко-правового середови-

---

⁴²Давыдов Ю.П. Стратегические культуры США и Европы // США-Канада: Экономика, политика, культура. - 2006. - № 3. - С. 49.

ща тощо. Вибір з-поміж завдань *пріоритетів* державної економічної стратегії здійснюється залежно від конкретного стану соціально-економічної системи.

Завданнями **економічної тактики** є визначення потенційних можливостей та закономірностей реакції об'єкта на тактичні заходи, розробка відповідних способів та найефективніших засобів впливу, власне здійснення цих заходів. Вочевидь, суб'єкт та об'єкт економічної тактики держави являють собою конкретизацію суб'єкта й об'єкта економічної стратегії. В якості суб'єктів економічної тактики держави слід розглядати окремі державні органи й установи, а також недержавні інститути, яким може бути делеговано частину функцій тактичного регулювання. Об'єктом є середовище діяльності інших економічних суб'єктів, вплив на які здійснюється через зміну економічних параметрів, що використовуються цими суб'єктами як джерело регуляторної інформації при формуванні їхньої діяльності (опосередковані заходи), або через власне вплив на їхні дії (прямі заходи).

Стратегія і тактика знаходяться у постійній діалектичній суперечності, в основі якої об'єктивна суперечність між інтересами різних економічних суб'єктів. Розв'язання й одночасне відтворення цієї суперечності реалізується у процесі як змін економічної тактики, так і модифікації економічної стратегії. Сутністю співвідношення стратегії і тактики є співвідношення змісту та форми одного явища - державного регулювання економічної системи. Між тим, тоді як стратегія будується під значним впливом політичних та ідеологічних установок, тактика, знаходячись у безпосередній залежності від системних особливостей свого об'єкта, може виявляти значну самостійність. У разі недостатньої інтегруючої потужності стратегії така «адаптивність» тактики перетворюється на її аморфність, що призводить до втрати дієвості економічної стратегії. Отже, **вимоги економічної тактики обмежують економічну стратегію, забезпечуючи її відповідність об'єктивним закономірностям розвитку суспільства**. Зі свого боку конкретизація суб'єкта економічної тактики закладає підвалини неузгодженості дій окремих інститутів державної влади, або й прямого корпоративізму у їхній діяльності: у разі невизначеності кінцевих стратегічних завдань ці інститути починають керуватися лише власними функціональними настановами. Як буде показано нижче, до прикладів такої поведінки належать, зокрема, абсолютизація завдань монетарної чи фіскальної стабілізації, примат кількісних показників приватизації недавніх років в Україні тощо. Встановлення коректного співвідношення економічних стратегії і тактики у регулюючій активності держави залежить від ступеня вирішеності завдань суспільної саморегуляції через самодію об'єктивних законів.

Економічна стратегія у діалектичному взаємозв'язку з економічною тактикою складають економічну політику держави. **Економічну політику держави** можна визначити як *діяльність органів державної влади й управління з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів, засобів економічної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів*.

Слід зазначити, що економічна політика тісно пов'язана з загальним спрямуванням політики держави, а також із сукупністю інших суспільних відносин. Як буде показано в наступному розділі, через органічно цілісний характер суспільної системи зміна структури економічної стратегії держави (співвідношення цілей, напрямів і завдань) викликає компенсаторні зрушення на рівні економічних стратегій суб'єктів нижчих рівнів.

1.2. Методологічні засади стратегічних досліджень в економічній науці

Логічним розвитком застосування терміну «економічна стратегія» в якості категорії економічної теорії є впровадження системи відповідних методологічних засад та підходів.

Генетично стратегічне дослідження виходить з логічних засад системного аналізу, описаних, зокрема, ще у «Тектології. Всезагальній організаційній науці» видатного російського філософа О. Богданова⁴³. О. Богданов обстоював необхідність підходу до вивчення будь-якого явища з точки зору його організації - співвідношення всіх частин системи та системи із середовищем (іншими системами). Попри певну механістичність запропонованого філософом підходу, його було взято за основу загальноновизнаних принципів системного дослідження, якими є:

- фіксація структурної цілісності системи, що вивчається (що вимагає дослідження як властивостей елементів, так і їх взаємозв'язків);
- виявлення джерел розвитку системи, що досліджується (вивчення механізму відтворення, функцій та механізму розвитку системи);
- врахування різноманітності систем⁴⁴.

Забезпечення системного підходу вимагає якнайповнішого врахування усіх аспектів проблеми у їхньому взаємозв'язку при виробленні рішення, яке має відповідати наступним вимогам:

- починатися з обґрунтування та чіткого формулювання кінцевих цілей;
- представляти проблему як цілісну систему з врахуванням взаємозв'язків елементів та наслідків кожного окремого рішення;
- пропонувати сукупність можливих альтернативних шляхів досягнення цілей;
- забезпечувати несуперечливість цілей окремих елементів (підрозділів) цілям системи в цілому⁴⁵.

Напрацювання принципів системного аналізу набуло продовження і поширення, в тому числі - у вітчизняній науці. Зокрема, з точки зору укра-

---

⁴³Богданов А.А. Тектология: (всеобщая организационная наука) / Книга 1/ Редкол.: ак. Абалкин Л.И. и др./ - М.: Экономика, 1989.

⁴⁴Лавриненко В.Н., Путилова Л.М. Исследование социально-экономических и политических процессов: Учеб. пособие. - М.: Вузовский учебник, 2007. - С. 38.

⁴⁵Тавокин Е.П. Исследование социально-экономических и политических процессов: учеб. пособие. - М.: ИНФРА, - М, 2008. - С. 42.

їнського дослідника В. Матвієнка, **принципами системного аналізу політики є:**

- включення зовнішнього середовища реалізації політики як рівнозначної сторони аналізу (розгляд конкретного стратегічного завдання в контексті загальних завдань);

- розгортання мети від моменту її постановки до досягнення кінцевого результату;

- аналіз взаємозв'язків між цілями політики;

- структурування управлінської ситуації за ступенями наявності в ній невизначеності;

- прийняття рішення як результат вибору після розгляду альтернатив;

- кількісна оцінка витрат ресурсів і ефективності результатів;

- багатокритеріальний підхід до оцінки оптимального варіанту⁴⁶.

Як наголошує В. Матвієнко, прийняття стратегічного рішення відбувається як наслідок збору та узагальнення інформації про поточний стан, аналізу ризиків, невизначеності та суперечностей, визначення альтернатив та постановки цілей, встановлення ефективності, корисності заходів та пошуку компромісів⁴⁷.

На жаль, на практиці стратегічний аналіз в Україні досить часто здійснюється фахівцями в сфері управління, або фахівцями, які спеціалізуються в певній конкретній галузі економічних знань. Внаслідок цього, наприклад, монетарна стратегія формується фахівцями Національного банку, фінансова стратегія - фахівцями Податкової адміністрації, бюджетна стратегія - фахівцями Міністерства фінансів тощо. Це призводить до дезінтеграції стратегії як цілісної системи, втрати з поля зору системної ролі окремих завдань економічної стратегії, а відтак - відходу від засад системного підходу. Відповідно, навіть досягаючи успіхів в окремих економічних сферах, розроблена на підґрунті подібного аналізу стратегія не вирізняється ефективністю.

Проблема полягає й у тому, що для стратегічного дослідження необхідна інформація, яка фіксує не лише стан елементів економічної системи, а, головним чином, тенденції їх змін та шляхи розвитку⁴⁸. Це потребує виходу за межі аналізу правового середовища. Міністерства і відомства ж, на які досить часто покладаються обов'язки проведення стратегічного аналізу та планування, повинні діяти строго в рамках наявного законодавчого поля, що суттєво обмежує їхні можливості. Водночас, і зведення перешкод реалізації економічної стратегії лише до недосконалості законодавчої бази є типовою вульгаризацією стратегічного аналізу.

Один з теоретиків ордолібералізму В. Ойкен, аналізуючи роль, яку відіграє і повинна відігравати соціальна наука в аналізі господарського порядку, наголошував на тому, що ця наука має вельми обмежену дієздатність і часто не в змозі надати практичну допомогу в розвитку і трансформації

---

⁴⁶Матвієнко В.Я. Прогностика. - К.: Українські пропілеї, 2000. - С.243 -244.

⁴⁷Там само, С.255.

⁴⁸Там само, С.241.

господарського порядку. На його думку, це відбувається через те, що вона знаходиться під впливом трьох серйозних упереджень: *позитивізму* (обмеженість внутрісистемними дослідженнями, неврахування взаємозв'язку господарських порядків), *історизму* (нехтування фактором перетворюючої сили - можливість впливу науки та керованої нею політики на господарський порядок) та *пунктуалізму* (надмірної спеціалізації, внаслідок якої за деталями втрачається цілісність картини господарського порядку)⁴⁹.

Відсутність цілісної стратегічної теорії веде до непевності суспільного розвитку, втрачається найголовніше - єдина система стратегічних напрямів, яка забезпечує ефективну гнучкість економічної політики держави. Між тим, ще в першій половині минулого століття військовий теоретик А. Свечін зазначав: «стратегічні рішення за природою своєю радикальні; стратегічні оцінки повинні охоплювати питання в корені; ніде так не потрібні незалежність, цілісність, свобода мислення, як у стратегії, і дріб'язкова думка ніде не може дати більш жалюгідних результатів, ніж у стратегії»⁵⁰. На інноваційності стратегічного мислення та його концентрації на відриві від усталених практик наголошує також Г. Почепцов⁵¹.

Побудова економічної стратегії лише як довгострокового плану, який спирається на екстраполяцію вже отриманого досвіду, є найпоширенішою помилкою, яка веде до неефективності сформованої таким чином стратегії. Як зазначає Г. Мінцберг, стратегію «люди будують для одного часу, а користуються нею, не усвідомлюючи підміни, - зовсім в іншому»⁵². Причина подібної колізії полягає в тому, що економічне відтворення, яке є вихідною ціллю стратегії, відбувається в конкретно-історичних виробничих відносинах та інституційному середовищі, і його адаптивність об'єктивно перевищує будь-які апіорні побудови.

Проблема адекватності стратегії загострюється в умовах прискорення динамізму суспільних процесів, притаманного періоду глобалізації та входження людства в інформаційну добу. Відбувається формування нових та «розмивання» багатьох з усталених раніше закономірностей, що вимагає переосмислення теоретичного обґрунтування економічних стратегій.

Відтак, як видно з викладеного в попередній главі, **побудова стратегії має ґрунтуватися на наукових стратегічних дослідженнях, які забезпечували б інтегральний системний підхід до аналізу процесів, що відбуваються, та побудованих на цій методологічній основі практичних рекомендацій.** Конструювання адаптивного бачення довгострокових перспектив суспільного розвитку з урахуванням впливу ендо- та екзогенних чинників на процеси суспільного відтворення вимагає знання та врахування законів

---

⁴⁹ Ойкен, В. Основные принципы экономической политики / Пер. с нем. Л.А.Козлова, Ю.И.Куколева; Общ. ред. Л.И.Цедиллина, К.Херрманн-Пиллага; Вступ. ст. О.Р.Лациса. - М.: Изд. группа «Прогресс»: Универс, [1995] - 493 с.

⁵⁰ Свечин А. Стратегия. - М.: Военный вестник, 1927.

⁵¹ Почепцов Г.Г. Стратегия. - М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2005. - 384 с. - С.90.

⁵² Минцберг Г., Куинн Дж.Б. Гошал С. Стратегический процесс. - СПб., Питер, 2001. - С.149.

розвитку суспільно-економічної системи. Відтак стратегічні дослідження в економічній сфері є свого роду системним узагальненням здобутків різних галузей економічної науки, яке дозволяє виокремити та акцентувати системну роль основних складових соціально-економічної системи, встановити її основні системоутворюючі параметри та скласти наукове підґрунтя для забезпечення її безпечного відтворення. На важливості знання системних властивостей суб'єкта та об'єкта стратегії наголошує також болгарський науковець В. Манов. Як, зокрема, зазначає він, передумовою розробки стратегії є пізнання економіки як системи елементів та їх взаємозв'язку, а також ендогенного та екзогенного середовища їх існування⁵³.

Реальна потреба в посиленні дієвої сили науки та її впливу на формування ефективної стратегії обумовлює активізацію пошуку науковцями адекватної парадигми стратегічних досліджень, відповідних інструментарію та методології. На увагу заслуговує, зокрема, версія стратегічного підходу в економічній науці, запропонована Я. Корнаї, яку він називає «системною парадигмою». За Я. Корнаї, властивостями системної парадигми є:

- вивчення системи в цілому та взаємозв'язків між цілою системою та його частинами;
- міждисциплінарний характер - інтегративний підхід з позицій суспільної науки (економіки, соціології, політології, права тощо);
- зосередження уваги не на процесах як таких, а на інститутах, в рамках яких ці процеси здійснюються, вирізнення окремого (суб'єктивного) та системного (при цьому, зауважує Я. Корнаї, важливо визначитися з суттєвими елементами, від яких не можна абстрагуватися);
- пов'язування існуючої суспільної організації та історичного процесу, в ході якого вона виникла, виведення з цього процесу її історичних особливостей;
- обережне ставлення до модельного підходу та використання статистики замість математичних моделей, увага до «екстремальних» суспільних явищ: значних змін та глибоких трансформацій, загроз, процесу переходу від однієї до іншої системи;
- врахування наявності системних проблем, пояснення труднощів та недоліків, які виникають, через дисфункції самої системи;
- використання методу порівняння з іншими системами⁵⁴.

Системна парадигма, зазначає Я. Корнаї, не завжди відповідає критеріям строго наукового методу. В стратегічному дослідженні можуть виявитися безсилями будь-які математичні моделі, які побудовані, тим чи іншим чином, на екстраполяції попереднього досвіду. Так, навіть економісти з найкращою математичною освітою не змогли побудувати моделей, які дозволяли б зробити переконливі висновки щодо суті проблем постсоціалістичної

---

⁵³Манов В. Реформы в постсоциалистическом государстве: опыт Болгарии. - М.: ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. - С. 297.

⁵⁴Корнаи Я. Системная парадигма // Вопросы экономики. - 2002. - № 4. - С.10 -11.

трансформації⁵⁵. Тому набагато більш переконливим, на його думку, виглядає використання законів логіки та аналогії (порівняння).

Між тим, варто відзначити, що системна парадигма розглядається Я. Корнаї переважно як засіб *апостеріорного* пояснення суспільних явищ, в той час як ефективність її прогностичної та нормативної функцій ставиться ним під сумнів. Натомість, український дослідник В. Тертичка наголошує на тому, що стратегічний тип мислення містить вимогу складання достовірного *прогнозу* розвитку та проекту майбутніх дій згідно з визначеними цілями⁵⁶.

З нашої точки зору, саме такий підхід має набути подальшого розвитку. **Стратегічні дослідження, базуючись на положеннях системної парадигми, повинні бути орієнтованими саме на формування економічної стратегії, відтак - не лише прогнозувати саму суспільно-економічну динаміку, але й передбачати майбутні кроки економічної політики** в рамках визначених стратегічних цілей, на які накладатиме відбиток ця динаміка, а у деяких випадках (як, зокрема, відбувається у перехідних економіках) - і модифікацію цих цілей. Отже, прогнозувати не лише майбутні дії, але й майбутні цілі. Як образно зазначає О. Валевський, «стратегія націлена на проблеми, які ще не існують»⁵⁷.

Розглядаючи економічну стратегію держави, не вдається уникнути аналізу закономірностей розвитку самого державного апарату та зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на цей розвиток, що в свою чергу, виводить дослідника за рамки власне економічної теорії. За формулюванням Дж. Гелбрейта, проблематика влади являє собою «чорну діру» ортодоксальної економічної теорії⁵⁸. Звертаючись до характеристик суб'єкта стратегії, які мають визначати його здатність до стратегічної діяльності, на необхідності подолання феноменологічного підходу до влади, введення її як рівноправного предмета наукового дослідження та виявлення її об'єктивних закономірностей та джерел наголошує український дослідник В. Дементьєв⁵⁹. Зі свого боку, В. Гутник, досліджуючи особливості формування політики господарського порядку в Німеччині, наголошує, що при аналізі господарського порядку недостатньо знати, як працюють господарські та регулюючі механізми, але також слід розуміти, на яких принципах побудовано їхню роботу та, на основі цього, визначати стратегію і тактику державної політики⁶⁰. Росій-

---

⁵⁵Там само, С.15.

⁵⁶Тертичка В. Державна політика. Аналіз та здійснення в Україні. - К.: Основи, 2002. - С. 159.

⁵⁷Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження. / Адмін. Президента України. Нац. ін-т стратег. дослідж. - К., 2001. - 240 с. - (Стратегія політики і політичний аналіз; Вип. 5). - С.22.

⁵⁸Гелбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. - М.: Прогресс, 1969. - С. 84.

⁵⁹Дементьєв В. Экономическая власть и институциональная теория // Вопросы экономики. - 2004. - № 3. - С.50 -64.

⁶⁰Гутник В.П. Политика хозяйственного порядка в Германии. - М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. - С. 18.

ський дослідник В. Курбатов серед елементів стратегічного аналізу вказує вміння моделювати ситуацію, здатність виявити необхідність змін, здатність розробити загальну стратегію змін, здатність використовувати під час змін найбільш надійні, оптимальні методи й рішення, раціонально відбирати альтернативи, здатність втілювати стратегію в практику⁶¹. Це, у свою чергу, дозволяє зробити важливий методологічний перехід - від прогнозування економічної динаміки - до прогнозування *результатів політичних рішень*.

Отже, **системний аналіз процесів, що відбулися, має доповнюватися економіко-політичним аналізом самої економічної стратегії та результуватися в поєднання цих двох складових на основі міждисциплінарних зв'язків економічної та управлінської наук, тісної кооперації досліджень у сфері економічної стратегії з дослідженнями у правовій, політологічній, соціологічній та ін. царинах.**

Підсумовуючи вищенаведене, можливо, на нашу думку, виокремити чотири головних напрямки, навколо яких повинні концентруватися стратегічні дослідження в економічній науці.

1. Встановлення можливостей системи - визначення реалістичності завдань та їх відповідності наявним ресурсам. Як фундаментальний принцип економічної політики В. Ойкен вказував, що кожний господарський акт має бути розглянутий «з точки зору прямого впливу його на економічний порядок та економічний процес, з точки зору тих тенденцій до зміни економічного порядку, які він може породити, і, нарешті, з точки зору впливу його на інші порядки»⁶². Отже, сутність стратегічних досліджень полягає у «*функціональній діагностиці*» складових економічної системи на предмет їхньої здатності до функціонування в суспільному відтворювальному процесі.

2. Врахування та встановлення особливостей зв'язків між елементами системи, визначення дійсних причинно-наслідкових зв'язків, відкидання видимої причинності та пошук прихованих зв'язків. Як відзначає автор книги «Економічний спосіб мислення» П. Хейне, «економіст знає реальний світ... у більшості випадків гірше за менеджерів, інженерів, механіків,.. проте економісти знають, як різні речі пов'язані між собою»⁶³.

3. Встановлення наявних загроз та об'єктивних обмежень здійсненню економічної стратегії. В. Ойкен, зокрема, вказував, що «людина може бути вільною, якщо вона, спираючись на свій розум, визначить, які наслідки витікають із створених нею самою сукупності умов»⁶⁴.

4. Визначення оптимального плану дій, спрямованого на якнайповнішу реалізацію можливостей системи, виходячи з закономірностей її розвитку, цільових орієнтирів та виявлених обмежень.

---

⁶¹Курбатов В.И. Стратегия делового успеха. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. - С.47-48.

⁶²Ойкен В. Основные принципы экономической политики. - М.: Прогресс, 1995. - С.298.

⁶³Хейне П. Экономический образ мышления. - М., 1991, С.699.

⁶⁴Ойкен В. Основные принципы экономической политики.- М.: Прогресс, 1995. - С.302.

Іншими словами, стратегічне рішення має виходити з того, що *можна* зробити з об'єктом стратегії, що *здатні* зробити суб'єкти стратегії, що вони *виявляють бажання* та політичну волю зробити і що вони *повинні* зробити під впливом комплексу зовнішніх чинників. **Створюючи реалістичну картину довгострокових тенденцій розвитку подій, стратегічні дослідження дозволяють раціоналізувати очікування суб'єктів господарювання, отже, сприяють інституційній модернізації суспільства.**

Важливою для стратегічних досліджень є проблема дефіциту коректної інформації для стратегічного аналізу. Попри загальну надлишковість інформаційної пропозиції, системний аналіз досить часто виявляється об'єктивно обмеженим через інформаційну незабезпеченість внаслідок відсутності інформації в принципі, неструктурованості інформації, непрогнозованості процесів, відсутності системи отримання необхідних даних. Значну негативну роль відіграють також обмеженість поширення інформації, її асиметричність, непрозорість політико-економічних процесів тощо.

* * *

Введення понять економічної стратегії до інструментально-аналітичного поля економічної науки дозволяє вийти на якісно новий рівень практичної результативності останньої щодо наукового забезпечення економічної політики держави у довгостроковому періоді. Особливо важливими та необхідними видаються стратегічні дослідження в країнах з перехідною економікою, що характеризуються довгостроковою нестабільністю, структурною невірноваженістю, «нестандартними» економічними закономірностями та інституційними відносинами, труднощами і перешкодами у створенні та впровадженні заходів економічної стратегії.